

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

42

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1955

Tijdens het drukken van deze aflevering overleed op 25 januari 1956 het lid der Commissie van Redactie A. van der Wiel, conservator van het Munt- en penningkabinet van 's Rijks Munt. Gedurende de enkele jaren, dat hij in de redactie zitting had, heeft hij met bijzondere belangstelling en ruime kennis van zaken het Jaarboek gediend.

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
A. van der Wiel †; Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

KORTE BIJDRAGEN

Laat-Romeinse goudstukken

In het Museum van Oudheden voor Provincie en Stad Groningen bevinden zich enige opmerkelijke goudstukken uit de 4e eeuw — 1 penning en 3 munten — en een uit de 6e eeuw, een solidus¹. Over de herkomst is helaas niets bekend; er is geen aanleiding aan lokale vondsten te denken (Pl. IX).

1. Halve aureus van Maximianus Herculeus 2,86 g

Vz. Gelauwerde buste r.; MAXIMI - ANVS AVG

Kz. Staande keizer l. met globe in r. hand; CONSVL VII P P PR C; in afsnede SIS

Deze tot nu toe onbekende munt staat in nauwe relatie tot de gelijksoortige hele aureus C. 84, waar alleen de titel Proconsul — daar er meer plaatsruimte beschikbaar is — uitvoeriger wordt weergegeven als PRO COS. Het 7e consulaat van Maximianus viel in 303, het jaar waarin het 20-jarig regeringsjubileum van de Augusti Diocletianus en Maximianus en het 10-jarige van de Caesaren met grote luister werd gevierd. Daar halve aurei slechts bij speciale feestelijke gelegenheden in kleinen getale geslagen plachten te worden, betreft het hier zeker een jubileums-emissie (vergroting; Pl. IX, 1).

Dit bijzonder gave en mooie exemplaar is geslagen te Siscia (thans Sisak in Joegoslavië). Het geeft een prachtig staaltje te zien van de zo karakteristieke portretkunst van de tijd der Tetrarchie.

2. Penning van Constantius II 19,81 g

Vz. Buste l. met diadeem; FL IVL CONSTAN - TIVS PERP AVG

Kz. Tronende Constantinopel l. met scepter in l. en globe met Victoria in r. hand, l. voet op schip; GLORIA RO - MANORVM; in afsnede SMANT

Toynbee 1944, pl. 38, 4; Toynbee 1947, 141, pl. 11-2²

Deze penning behoort tot de serie die door Miss Toynbee met grote waarschijnlijkheid wordt gedateerd in 348, toen het 1100-jarig bestaan van Rome werd gevierd. Zowel aan voor- als aan keerzijde wijkt dit ex. iets af van de gepubliceerde stukken. Het is in Antiochië geslagen.

Het stuk, dat in vrij slechte staat is, vertoont boven de kop duidelijke

sporen van een oog, dat waarschijnlijk met een driehoekige greep was aangehecht.

3. Solidus van Valentinianus I 4,24 g

Vz. Buste r. met diadeem; D N VALENTINI - ANVS P F AVG

Kz. Staande keizer met labarum en kleine Victoria; RESTITUTOR REIPVBLICAE; in afsnede: ster, SIRM

RIC IX, p. 158, 1a (RRR)

4. Solidus van Valentinianus I 3,97 g

Als boven maar in afsnede SMNI

RIC IX p. 250, 2a, 6 (RR)

Toen Valentinianus in 364 aan de regering kwam, deed hij een krachtige poging tot herstel van het Romeinse gezag. Daartoe behoorde ook de emissie van goudstukken van dit type, die tussen 364 en 367 in groten getale in verscheidene muntplaatsen werden geslagen. De solidi van Sirmium (Joegoslavië) en van Nicomedia (Anatolië) zijn echter zeldzaam.

5. Solidus van Justinus I (518—527) 4,48 g

Vz. Buste met helm bijna van voren; D N IVSTI - NVS PP AVG

Kz. Victoria l. met kruis; VICTORI - AVGGGI; in veld: ster; in afsnede CONOB

Sabatier —; BMC —; *Cat. Ratto* 9 Dec. 1930, 381—2 (maar met andere laatste letter op kz.)

Daar deze keerzijde bij Justinus's voorganger Anastasius gebruikelijk is en bij hem slechts op deze zeer zeldzame solidi voorkomt, mag men hen in het allereerste begin van zijn regering dateren. Barbaarse navolgingen schijnen meer voor te komen dan originelen (b.v. *Cat. coll. Montagu*, Paris 1896, 1091—2 en *Coll. Unger, Württembergisches Landesmuseum, Stuttgart*, 1430³).

A. N. Z.—J. J.

SUMMARY

An unknown half aureus of Maximianus Herculeus, a gold medallion of Constantius II, two rare solidi of Valentinianus and a very rare solidus of Justinus, all of them in the Groningen museum, are discussed.

¹ Voor de toestemming tot publicatie van deze stukken moge ik dank zeggen aan de directeur van dit museum, de heer W. Jos. de Gruyter, en aan de conservator Dr. W. Glasbergen.

² J. M. C. Toynbee, *Roman Medallions*, New York 1944; dez., "Roma and Constantinopolis in Late-Antique Art", *Journal of Roman Studies* 37 (1947), p. 135—44.

³ Dr. P. Berghaus maakte mij hierop opmerkzaam; Fr. Dr. Elisabeth Nau was zo vriendelijk mij een gipsafdruk toe te zenden.

Medemblik als Ottonische muntplaats

De bekende numismaat Dr. Peter Berghaus te Münster, die o.a. talrijke bijdragen schreef in de *Hamburger Beiträge zur Numismatik*, heeft in de 5e afl. 1951¹ een waarderende bespreking gewijd aan de in dat jaar bij Martinus Nijhoff verschenen tweede druk van mijn *Friesland tot de elfde eeuw*. Aan het slot schrijft hij:

„Das beginnende 11. Jahrhundert geht auf eine Nachprägung Kölner Pfennige (Dannenberg 1158—Hävernick 185) ein, deren Herkunft nach Scholten („De munten van Friesland van de 10e tot het begin van de 14e eeuw”, *Jaarboek v. Munt- en Penningkunde* 26 (1939), p. 1) in Medemblik zu suchen ist; diese überzeugende Theorie ist bisher im deutschen Schrifttum noch nicht beachtet worden”.

Een variant van boven bedoelde navolging, uit de vondst van Klein Roscharden II in Oldenburg, werd door Berghaus² dan ook met een vraagteken toegeschreven aan Medemblik, wederom met verwijzing naar Scholten en de ondergetekende. Kennelijk berust zijn mening, dat wijlen C. Scholten de boven bedoelde munten aan Medemblik zou willen toeschrijven, op een misverstand, zoals zal worden aangetoond, onder toevoeging, dat ik overigens het grootste respect heb voor de prestaties van Dr. Berghaus, die speciaal op het gebied der munten uit de 10e—15e eeuw, onze kennis op bewonderingswaardige wijze heeft vooruit geholpen.

Het bewuste onderwerp is behandeld op blz. 446/7 van mijn tweede druk, waar als fig. 77 een der bewuste munten is afgebeeld naar Scholten, pl. I, no 1b, welke afbeelding hier is herhaald. Scholten heeft deze munt niet toegeschreven aan Medemblik, maar aan ... D e v e n t e r.

Vz. ODDO REX

Kz. een rechthoekige inscriptie tussen een omgekeerde s(ancta) en een A, als afkorting van Agrippina, de latijnse naam van Keulen.

Van rechts naar links lezen de numismaten tussen laatst gemelde letters: DAV(E)NTER, dus de naam van Deventer. Leest men echter op de gewone manier van links naar rechts RENVAD, dan heeft men hier volgens Scholten het lang gezochte type der „Rednathes” munten, die het eerst vermeld worden in de tweede der XVII Friese Keuren³.

De naam Medemblik komt in het gehele artikel van Scholten niet voor, wel ter aangehaalde plaatse in *Friesland tot de elfde eeuw*. Onze daar geponeerde stelling, dat Medemblik (Medemelacha) de enige plaats in

(het tegenwoordige) Friesland is, waar reeds vòòr de elfde eeuw officieel gemunt kan zijn, berust dan ook niet op Scholten, maar op een 26 Juni 985 te Frankfort uitgegeven brief⁴, waarbij koning Otto III (983—996) aan graaf Ansfrid, de latere bisschop, een deel van de tol, de munt en de cijns van die plaats heeft geschonken. Tot dusverre zijn er geen munten voor den dag gekomen, die aan Medemblik kunnen worden toegeschreven. Het kunnen verbasteringen geweest zijn van het Keulse type. Eerst in de tijd der Otto's begon het muntwezen, na de invallen der Noormannen, te herleven in Nederland. Zo gaf koning Otto I in 936 verlof om te Trecht (Utrecht) munt te slaan.

De vondst van Klein-Roscharden II is in verschillende opzichten van belang voor Nederland. Terwijl van de door Scholten beschreven Rednathes-munten slechts bekend is, dat zij vermoedelijk in het noorden van Nederland gevonden zijn, staat van de door Berghaus vermelde varianten de vindplaats vast. Bovendien waren zij vergezeld door vele andere munten, waaronder negen (typen 12 en 13) van Otto III, door Berghaus aan Deventer toegeschreven (niet afgebeeld) en 74 imitaties van Keulse denariën van Otto III, waarvan Berghaus zegt: „Nachmünzen, die friesische Herkunft kann aber nur vermutet werden”.

De gehele vondst is omstreeks 1000 na C. in de bodem gedeponeerd. Gandert beschreef de daarbij behorende, zeer fraaie, schijfvormige zilveren broches, bestaande o.a. uit een muntvormig middenstuk (bracteaat), gevat in een brede parelrand. Het zijn evoluties van een reeds uit de Friese terpen, b.v. uit Wieuwerd, bekend soort sieraden, waarop door Gandert terecht is gewezen (p. 195).

P. C. J. A. BOELES

¹ *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 5 (1951), p. 115.

² „Die oldenburgischen Silberschatzfunde von Klein-Roschärden (Kreis Cloppenburg)” von O. T. Gandert mit einem Anhang von P. Berghaus, *Oldenburger Jahrbuch* 51 (1951), p. 198.

³ VII denariis Agrippine, sic olim dicebatur Colonia (Keulen). Sed quia illa moneta fuit remota elegerunt populi viciniorem et denarium levioerem, et commutaverunt pro LXX et duobus talentis, LXXII solidos Rednathes monete (K. v. Richthofen, *Friesische Rechtsquellen*, p. 2). Zie de Friese teksten bij: J. Hoekstra, *Die gemeinfriesischen Siebzehn Kuren* (Proefschrift), Groningen 1940.

⁴ ... fideli nostro Ansfrido comiti dedimus in proprium portionem thelonei, monete et census, quam ipse nostra concessione in villa que dicitur Medemefacha ... (S. Muller en J. Bouman, *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht*, I, 1920, no. 140 en *M. G. Dipl. Otto III*, p. 410, no. 14).

SUMMARY

Dr. Berghaus is mistaken in attributing the so called Rednathes coins to Medemblik on the authority of Scholten; the latter has ascribed them to Deventer.

Het Groninger muntwezen 1560—1649

De munt van de stad Groningen heeft sedert de late middeleeuwen tot diep in de tijd van de Republiek een geheel afzonderlijke plaats ingenomen. De machtige stad heeft in de 15e eeuw een eigen muntstelsel gecreëerd en overvloedig gemunt, onbeïnvloed door het Vlaamse, later Bourgondische muntwezen dat elders in de Nederlanden bepalend was. De politieke ontwikkeling in het begin van de tachtigjarige oorlog heeft deze afzonderlijke positie nog versterkt. Immers in 1580 keerde de stad door het verraad van Rennenberg terug onder het gezag van de Koning, zodat zij de eerste groei van het muntstelsel van de noordelijke Nederlanden in de jaren 1581—1593 niet heeft meegemaakt. Eerst in 1594 werd de stad veroverd en in de Unie opgenomen onder zeer gunstige voorwaarden: er was toen geen sprake van radicale wijziging van het muntwezen, zodat tot het voorlopig einde van de stedelijke muntslag in 1649 de van alle andere afwijkende denominaties, typen en benamingen gehandhaafd werden.

Het is dan ook geen wonder, dat Verkade met de Groningse munten geen weg heeft geweten. Enkele jaren geleden heeft A. van der Wiel reeds op de onjuistheid van diens systeem gewezen en een logischer indeling voorgesteld¹. Deze berustte echter op scherpzinnige gissingen, die niet geheel bevestigd worden door de op het gemeentearchief nog aanwezige documenten. Daar berust nl. een bundel copieën van munt-instructies vervaardigd ca. 1620², die wel meermalen gesignaleerd is, maar slechts door Van der Chijs voor de periode tot 1568 gebruikt is³. Met behulp van dit dossier, aangevuld door de reeds gepubliceerde documenten over de jaren 1624—1649⁴, kan een vrij volledig beeld van de periode 1560—1649 worden gegeven.

In 1560 hervatte de stedelijke munt na ruim een halve eeuw practisch te hebben stilgestaan haar activiteit. Grondslag van het stelsel was de Groningse stuiver verdeeld in 6 plakken. Deze stuiver was echter lichter dan de in de overige Nederlanden gebruikelijke stuiver, in Groningen Brabantse stuiver genoemd en gewaardeerd op $1\frac{1}{3}$ Groningse stuiver of 8 plakken. Sedertdien heeft de stad naast haar eigen stuiver van 6 plakken, gebaseerd op de werkelijk geslagen muntstukken, regelmatig een bedrag van 8 plakken aangeduid als Brabantse stuiver, ongeacht de werkelijke waarde van de Nederlandse stuiver, die sneller daalde dan die van de Groningse stuiver.

Bij de muntslag hield men zich aan de Groningse stuiver: geslagen werden, behalve sporadisch daalders en goudguldens, veelvouden en

Halve stuiver = 3 plak

Verk. 187, 5 1568, 1583-88 instr. 1568, 1583: 0.187/1.44 g

Dubbele plak

v. d. Chijs 16, 139 1560-66 instr. 1568: 0.125/1.17 g

Verk. 188, 5 1593-94 instr. 1593: 0.069/1.17 g

Oord (magermannetje) = 1½ plak

Verk. 188, 4 1578-83 instr. 1578: 0.062/1.14 g

instr. 1579: 0.062/1.10 g

Plak

v. d. Chijs 17, 145 1566-68, 1577- instr. 1568: 0.062/0.76^s g

= Verk. 188, 1 80, 1584-88 instr. 1583: 0.054/0.76^s g

Verk. 188, 2 1593-95

Halve plak (grootken)

v. d. Chijs 16, 140 1560, 1577? instr. 1565: —

= Verk. 188, 6

*Periode 1595—1649^s**Rijksdaalder*

Verk. 184, 2 1598-1601 instr. 1598: 0.942/25.5 g

Dubbele flabbe (langrok) = 8 stuiver

Verk. 185, 2+ 1597 instr. 1596: 0.500/8.72 g

Verk. 185, 3 1626-27 (instr. 1625: 0.750/5.42 g)

instr. 1626: 0.493/7.67 g

Flabbe = 4 stuiver

Verk. 186, 3+ 1597-1604, 1622- instr. 1596: 0.500/4.36 g

27, 1635, 1649 1598, 1604, 1625:

0.493/4.08 g

1626, 1635, 1648:

0.493/3.84 g

Jager = 2 stuiver

Verk. 186, 4 1604-06, 1622, instr. 1596: 0.500/2.18 g

1627

1598, 1604: 0.493/2.04 g

Verk. 186, 5 1635

1627, 1635, 1649:

0.493/1.92 g

Stuiver = 8 plak

Verk. 187, 1 1598-1605, 1613, instr. 1598, 1604: 0.250/1.96 g

1622, 1627,

1627, 1635, 1648:

1635

0.243/1.92 g

De Munt te Buren

Enkele jaren geleden publiceerde ik een te Parijs berustende unieke zilveren munt van Maximiliaan van Egmont, graaf van Buren en Leerdam (1539—1549)¹. Van muntrecht of muntslag door de graven van Buren was voordien niets bekend. Uit de zojuist gepubliceerde inventaris van de papieren van Maximiliaans dochter Anna, eerste vrouw van Willem de Zwijger, blijkt echter dat wel degelijk een muntrecht bestond. Maximiliaans grootvader Frederik van Egmont, een der aanzienlijkste heren aan het hof van Philips de Schone, in 1496 verheven tot graaf van Buren, verkreeg 26 sept. 1502 van Keizer Maximiliaan, Philips' vader, het recht gouden en zilveren munten te slaan. Of deze zelf van dit recht gebruik gemaakt heeft, blijft een open vraag, maar in ieder geval heeft Maximiliaan een deugdelijke grondslag gehad voor zijn muntslag. Hij koos als voorbeeld voor de enig bekende munt een stuk van zijn oom Cornelis van Bergen, bisschop van Luik, met wie hij zeer gelieerd was. Vermoedelijk heeft de graaf van Buren, die hoge functies in keizerlijke dienst bekleedde, zijn rechten niet verder gepousseerd, toen de regering zich tegen deze hervatting van de feodale aanmuntingen verzettede, zoals de graaf van den Bergh weldra ervoer. De bewaarde correspondentie werpt hierop geen verder licht.

H. E. v. G.

¹ *Jaarboek Munt- en Penningkunde* 37 (1950), p. 153.

² S. W. A. Drossaers, *Het Archief van de Nassause Domeinraad II, Stukken betreffende de rechten en goederen van Anna van Buren*, 's-Gravenhage 1955. Inv. no. 373; Reg. van oorkonden no 1416.

SUMMARY

The Buren Mint — Before the discovery and publication of a unique silver coin of Maximilian of Egmont, count of Buren and Leerdam (1539—1549), now at Paris, nothing was known of any coinage of the counts of Buren.

From the recently published inventory of the papers of Maximilian's daughter Anna, first wife of William the Silent, the fact appears that right of coinage has been granted to Maximilian's grandfather Frederic of Egmond, first count of Buren, by the emperor Maximilian in 1502.

Bij een penning van Jacques Jonghelinck

De beeldhouwer en medailleur Jacques Jonghelinck zal, als zoon van een muntmeester die tot de eerste generatie van de Renaissance in de Zuidelijke Nederlanden behoorde, van jongs af aan met humanistische en klassieke denkbeelden doordrenkt zijn geworden. Zijn werk getuigt daar herhaaldelijk van, vooral zijn penningen. Aldus een van Granvelle, die hij omstreeks 1560 vervaardigde (pl. XI, 3)¹. De voorzijde vertoont het borstbeeld van de kerkvorst met randschrift; de keerzijde heeft, zowel wat onderwerp als wat uitvoering betreft, een gans ander karakter.

Zonder behoorlijke kennis van Virgilius kan men de voorstelling erop niet goed waarden. In beeld gebracht is de passage uit het eerste boek van de *Aeneïd*, waarin verteld wordt hoe Aeolus, op verzoek van Juno, de winden laat waaien om Aeneas schipbreuk te doen lijden, doch hoe Neptunus, geprikkeld dat een lagere godheid zijn rijk in beroering brengt, met de beroemde woorden „Quos ego . . . !” (I, vers 135): „Ik zal ze . . .” de golven bedaar.

De bedoeling van dit alles is duidelijk, hoewel in onze ogen misschien wat gezocht: de kardinaal, aan wie de penning gewijd is, wordt vergeleken met Neptunus, die rust brengt over de door kwade elementen opgezweepte baren, waarop het schip van Aeneas — het Schip van Staat — dobbert.

Nieuw was deze voorstelling niet in de beeldende kunst toen Jonghelinck haar op zijn medaille aanbracht. Reeds ongeveer een halve eeuw eerder komt zij voor op een prent van Marcantonio Raimondi², als middenstuk, waaromheen negen kleinere taferelen met lotgevallen van Aeneas zijn gegroepeerd (Pl. XI, 2). Naar wie Raimondi zijn prent graveerde is niet met zekerheid bekend; vrijwel algemeen neemt men aan dat hij naar Raphaël werkte. Bartsch liet in zijn opsomming de gravure dan ook direct volgen op de beide prenten naar Raphaël's Galathea³.

Later heeft Cornelis Bos deze voorstelling eens naar Raimondi in prent gebracht⁴; Antonie Wierix gebruikte ze voor een gravure die „Het Water” voorstelt⁵, naar links gewend en aanmerkelijk uitgebreid.

Het was de Milanese medailleur Leone Leoni die het eerst het op zichzelf weinig voor de hand liggende initiatief nam Granvelle met de antieke zeegod te vergelijken. Hoe dit denkbeeld ontstond blijkt uit het niet bij Raimondi of Bos voorkomende opschrift „Durate”, dat Leoni op zijn penning in de hemel boven Neptunus aanbracht. Ook dit woord is aan Virgilius ontleend; men vindt het wat verderop in het eerste boek van de *Aeneïd*, in vers 207. „Durate” was de lijfspreuk welke Granvelle zich gekozen had⁶ en dit werd kennelijk de aanleiding tot het aanwenden van de passage uit de *Aeneïd* als allegorie op de prelaat.

De later voor die kardinaal werkende Jonghelinck heeft Leoni hierin ongetwijfeld nagevolgd, voor de uitwerking de prent van Raimondi of de versie daarvan van zijn tijd- en landgenoot Bos (overleden na 1563) benuttend, evenals bij Leoni onder toevoeging van „Durate”. Raimondi heeft zijn Neptunus naar rechts afgebeeld; bij Jonghelinck echter beweegt de god zich naar links, evenals bij Leoni.

De grootste bekendheid heeft de afbeelding van het „Quos ego . . . !”

gekregen door de schildering van Rubens uit 1635 (Dresden, Gemäldegalerie) (Pl. XI, 1). Het gold hier een gelegenheidsstuk. Opnieuw moest een kardinaal als staatsman geëerd worden: infant Ferdinand, die als gouverneur-generaal de Spaanse Nederlanden kwam regeren. Voor de talrijke erepoorten en andere feestversieringen, die hij in 1635 te decoreren kreeg, had Rubens heel wat onderwerpen nodig. Hij heeft ze niet alle zelf bedacht, doch soms aan anderen ontleend. Zo de voorstelling van het „Quos ego . . . !” Evenals bij Raimondi beweegt Rubens' Neptunus, die op één van beide zijstukken van het welkom-paneel bij de St.-Joriskerk te Antwerpen werd aangebracht⁷, zich op zijn zee-wagen naar rechts. Maar voor de rest sluit hij meer aan bij Jonghelinck's visie en, gezien de historische parallel tussen Granvelle en kardinaal-infant Ferdinand, kan het alleen deze kunstenaar zijn geweest, die Rubens op het bepaald niet voor de hand liggende denkbeeld bracht, in het verhaal van Virgilius een symboliek op de nieuwe gouverneur-generaal te zoeken. Het is een literaire spitsvondigheid die meer in de periode van het humanisme thuishoort dan in de eeuw van de barok. Zeer wel kan Rubens, die zelf verzamelaar was, het werk van zijn oudere stadgenoot gekend hebben⁸.

Natuurlijk copieëerde de Antwerpse groot-meester zijn voorbeeld of voorbeelden niet klakkeloos. Aan menig détail: de figuur van de machtig met de linkerhand zwaaiende godheid, de zeepaarden, de op een kinkhoorn toetende triton rechts vooraan, gaf hij meer spanning, meer élan. Het geheel herschiep hij in barokke trant.

De „Quos ego . . . !” te Dresden bevat nog verschillende aanwijzingen die de samenhang met Jonghelinck's penning duidelijk maken. Neptunus en zijn wagen mochten bij Rubens van richting veranderen wegens de plaatsing van het schilderij links in het welkom-paneel, Aeneas' schip bleef links, waar het bij Jonghelinck was, met dichtbij de linker zijrand de hoge achterstevan. De door storm en deining schuin staande ra met het grote zeil gaf de schilder een nog wat schever stand, door het schip te veranderen in een mediterrane galei met een Latijns zeil, zoals o.a. de Spanjaarden het gebruikten. Wat Rubens ook behield waren de naakte figuren in het water in de linker benedenhoek, doch hier over meer ruimte beschikkende dan de medailleur, die aan de ronde vorm gebonden was, kon de schilder de groep groter en zwaarder laten zijn. Tenslotte lijkt het wel alsof in de naar beneden lopende rondingen van de wonderlijke, zo gelukkig gevonden vleugel-armen van de vluchtende windgod in de lucht, een bescheiden herinnering bleef aan de vorm van de regenboog, waarmee Jonghelinck zijn tafereel aan de bovenzijde afsloot.

Dat Rubens in zijn feestdecoraties van 1635 vaker naar bestaande voorbeelden gewerkt heeft blijkt uit het feit dat hij de Mercuriusfiguur, die op het ontwerp voor een andere straatversiering afscheid neemt van Antwerpen (Leningrad, Hermitage), ontleende (in spiegelbeeld) aan Raimondi's prent met de lotgevallen van Aeneas, of misschien — doch dit lijkt minder waarschijnlijk — aan de afbeelding van Mercurius, die Cornelis Bos, naar Raimondi werkende, invoegde in zijn „Mercurius, Jupiter en Amor”⁹. Het motief dat de penning van Jonghelinck hem verschafte was dus voor de veelzijdige Rubens één uit vele.

R. VAN LUTTERVELT.

¹ G. van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche historipenningen* I. Amsterdam 1723, blz. 59; *Catalogus tentoonstelling „De triomf van het Manierisme”*, Rijksmuseum, Amsterdam 1955, no. 401 (Met bibliographie). De keerzijde werd korte tijd later nogmaals voor een penning op Granvelle gebruikt, n.l. bij *Catalogus* no. 402.

² A. Bartsch, *Le peintre graveur*, Vienne 1803—21, XIV, no. 352.

³ Bartsch, o.c., 350, 351.

⁴ Ch. le Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* [etc.], Paris 1854—89, I, 21.

⁵ L. Alvin, *Catalogue raisonné de l'oeuvre des trois frères Jean, Jérôme et Antoine Wierix*, Bruxelles 1866, no 1475.

⁶ M. van Durme, *Antoon Perrenot* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen en Kunsten), Brussel 1953, blz. 172, 207, 218 en 252; E. Plon, *Leone Leoni et Pompeo Leoni*, Paris 1887, Pl. XXIV—3 en blz. 275; M. Bernhart, „Die Granvella-Medaillen des XVI. Jahrhunderts”, *Archiv für Medaillen- und Plaketten-Kunde* II, blz. 101; V. Tourneur, „Le médailleur Jacques Jonghelinck et le cardinal Granvelle”, *Revue belge de numismatique* 79 (1927) blz. 79. De directie van het Koninklijk Penningkabinet was zo vriendelijk mij op deze literatuur attent te maken.

⁷ I. von Roeder—Baumbach en H. G. Evers, *Versieringen bij Blijde Inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 16e en 17e eeuw*, Antwerpen 1943, afb. 52.

⁸ Op 3 Januari 1637 verrekende Moretus een door Rubens gekochte Virgilius, benevens de Metamorphosen van Ovidius (H. G. Evers, *Rubens und sein Werk. Neue Forschungen*, Brussel 1943, blz. 87). Men zal hieruit wel niet mogen afleiden dat de schilder vóórdien de werken van Virgilius en Ovidius niet kende! Mogelijk wijst de aankoop echter in de richting van kortelings tevoren (reeds in 1635?) hernieuwde belangstelling voor beide dichters.

⁹ Bartsch, o.c., 15.

SUMMARY

In 1560 the sculptor and medallist Jacques Jonghelinck made a portrait medal of Granvelle which illustrates on the reverse a passage from Vergil's *Aeneis* (I, 135): Granvelle is compared to Neptune tranquillizing the turbulent sea.

This representation already occurs about fifty years earlier on an engraving by Marcantonio Raimondo, probably after Rafael, and is repeated on engravings by Cornelis Bos and Anthonie Wierix. The Milanese medallist Leone Leoni applies it to Granvelle on the reverse of a portrait medal, adding the latter's device *Durate*, also taken from Vergil (*Aeneis* I, 207). This example was followed by Jonghelinck. His medal inspired in its turn Rubens' famous painting in honour of the infant Ferdinand, governor-general of the Spanish Netherlands and — like Granvelle — cardinal and statesman, in 1635 (now at Dresden),

1

2

3

4

5

Laat-Romeinse goudstukken (Groningen. Museum)

1. P. P. Rubens, „Quos ego...”

2. Marcantonio Raimondi,
Lotgevallen van Aeneas (detail).

3. Jac. Jonghelinck, Granvelle, kz.